

اولین آپارتمان نشین‌های تهران

وقتی نان تهرانی‌ها آجر شد

■ موضوع: سیلوی تهران
■ ویژگی: محل نگهداری گندم و غلات مورد نیاز شهر

در دوره پهلوی اول که تهران در ابتدای مسیر توسعه و پیشرفت قرار گرفت، اداره کل غله و خدمات بازرگانی تهران سال ۱۳۱۵ و همزمان با کارخانه «چیت‌سازی» تأسیس شد تا محل توزیع و نگهداری گندم، آرد، نان و کالاهای اساسی از جمله برنج، روغن و قند و شکر باشد.

سیلوی تهران زیرمجموعه اداره غله است و سال ۱۳۱۸ با ظرفیت ذخیره‌سازی ۶۰ هزار تن گندم و به کمک کارشناسان آلمانی در محل نازی آباد ساخته شد. سیلوی تهران نماد هویتی مهمی است که با تاریخ شکل‌گیری این محله پیوندی ناگسستنی دارد و با گذشت سال‌های طولانی هنوز سر پا مانده است. رضا انبازداری، از قدیمی‌های محله نازی آباد، می‌گوید: «سیلوی برای نازی‌آبادی‌ها یادآور خاطرات سال‌های دور و جنب‌وجوش قشر کارگر در این محله است. در نخستین سال‌های تأسیس سیلو، کارگران بعد از پایان هر نوبت کاری به طرف خیابان آرامگاه سرازیر می‌شدند و از بساطی‌ها خرید می‌کردند تا دست خالی به خانه نروند.»

امروز بیشتر بخش‌های سیلو غیرفعال است و تنها قسمت فعال، انبار نگهداری گندم و بخش‌های وابسته به آن مانند نمونه‌گیری آزمایشگاه، باسکول، انبار تخلیه‌کننده‌ها و محل بارگیری خودروهای سنگین است. گفته می‌شود نخستین آسانسور تهران هم در ساختمان سیلوی تهران مورد استفاده قرار گرفته و یادگار متخصصان آلمانی است. انبارداری معتقد است با گذشت سال‌های طولانی هنوز هم رد پای آلمانی‌ها در ساختمان سیلوی نازی‌آباد دیده می‌شود: «یکی از جذابیت‌های سازه تاریخی سیلوی تهران، تونلی است که آلمانی‌ها از محوطه داخل سیلو تا نازی‌آباد ایجاد کردند تا هنگام بروز خطر نیروهایشان را از این محل خارج کنند. سال‌هاست که ورودی و خروجی این تونل مخفی است اما قدیمی‌ها از حد و حدود آن خبر دارند.»

شاید جالب باشد که بدانید ریشه ضرب‌المثل «نان کسی را آجر کردن» به سیلوی نازی‌آباد برمی‌گردد و از قحطی تهران در جریان جنگ جهانی دوم حکایت دارد. ماجرا از این قرار است که به دلیل کمبود شدید گندم، در آن روزها از هر نوع غله‌ای که امکان پخت داشت برای تولید نان استفاده می‌شد که در نتیجه نانوائی‌ها نانی سفت و شبیه آجر می‌پختند. این نوع نان‌ها به نان سیلو و نان آجر معروف شد و در روزگار قحطی، مردم هم تمایلی به خوردن آن نداشتند. از همان موقع «نان کسی را آجر کردن» به موقعیتی گفته می‌شود که کسب و کاری از رونق بیفتد و کساد شود.

گمرکات، چیت‌سازی، سیلو، کارخانه قند، شکر و... بودند. نماد دیگر نازی‌آباد که نشان از گذشته این محله دارد، حوالی خیابان یوسف‌زاده و ورزشگاه مرغوبکار دیده می‌شود. اگرچه از خانه‌های ویلایی و یک طبقه هزار دستگاه نازی‌آباد کمتر نشانی باقی مانده و بسیاری از آن واحدهای مسکونی جای خود را به آپارتمان‌های نونوار داده‌اند، اما هنوز خانه‌هایی که به دست مهندسان آلمانی ساخته شده‌اند، رنگ‌وبوی گذشته نازی‌آباد را حفظ کرده‌اند. حسن‌جانی درباره ساختمان‌های هزار دستگاه می‌گوید: «محله نازی‌آباد برای اجرای پروژه هزار دستگاه انتخاب شد و آلمانی‌ها این مجموعه را که در واقع ۹۰۰ دستگاه بود در محله ما ساختند. زمینی بود که در آن هزار دستگاه ساخته شد زمین باری بود که ما در آن فوتبال بازی می‌کردیم. خانه‌ها در آغاز ویلایی بود اما در سال‌های اخیر بسیاری از خانه‌های یک طبقه را کوبیدند و جای آن آپارتمان ساختند.»

«این پروژه شامل ۲۱ بلوک و ۸۴۰ واحد حدود ۷۰ و ۷۵ متری بود. آن روزها می‌گفتند مهندسان آلمانی ساختمان‌ها را با آهن و سیمان ساخته‌اند و طراحی آن به گونه‌ای است که در برابر زلزله ۷ ریشتری هم تاب می‌آورد. امکانات آپارتمان‌ها هم تکمیل بود. آن روزها که خیلی از خانه‌ها حمام نداشتند، آلمانی‌ها در هر واحد از این آپارتمان‌های ۴ طبقه که هر طبقه آن ۵ واحد دارد حمام، انباری اختصاصی و... ساختند. ویژگی خاص چهار صد دستگاه چمن‌کاری و فضای سبز جلوی آپارتمان‌ها بود.»

چهار صد دستگاه نخستین مجتمع مسکونی تهران به سبک مدرن و نخستین محلی در ایران که در آن شوفاز کشی انجام شد، می‌داند: «چهار صد دستگاه از همان آغاز برای سکونت کارگران ساخته شد. از آنجا که در نازی‌آباد و اراضی اطراف کارخانه‌های بسیاری تأسیس شد، این مجتمع را برای سکونت کارگران بنا کردند. ساکنان نخست این مجتمع از کارگران

■ موضوع: ساختمان‌های چهار صد دستگاه و هزار دستگاه
■ ویژگی: انبوه‌سازی ضد زلزله آلمانی‌ها در نیمه دهه ۲۰

ساختمان‌های چهار صد دستگاه که امروز در محدوده محله یاخچی آباد قرار دارد، یادگاری ارزشمند از گذشته محله نازی‌آباد است؛ آپارتمان‌هایی خاطر هانگیز که موسسین این محله را به چند دهه پیش می‌برد؛ به همان روزهایی که ساکنان این آپارتمان‌های نونوار یکی از نخستین تجربه‌های آپارتمان‌نشینی را در پایتخت زیر سقف همین خانه‌ها از سر گذراندند. کار ساخت آپارتمان‌های چهار صد دستگاه از سال ۱۳۲۵ شروع و ۴ سال بعد به ساکنانش تحویل داده شد. در ساخت این پروژه نیز آلمانی‌ها که آن روزها طراحی و اجرای بیشتر پروژه‌های صنعتی آن محدوده را بر عهده داشتند، نقش محوری ایفا کردند. نوروز علی حسن‌جانی، یکی از اهالی قدیمی نازی‌آباد، در این باره می‌گوید:

کارگران مشغول کار بودند!

که می‌خواستیم آب خنک سر سفره داشته باشیم از اینجا یخ می‌خریدیم.» اگر از کارخانه‌های فعال نازی‌آباد بگذریم، اشاره به انبارهای نگهداری مواد دخانی کارخانه دخانیات که در دل این محله قرار داشت، باقی می‌ماند. نخستین کارخانه سیگار سازی سال ۱۳۱۶ در محدوده بیرون دروازه قزوین تأسیس شد اما اداره کل نگهداری و پخش و فروش این شرکت در نازی‌آباد شروع به کار کرد. انبارهای نگهداری دخانیات که در هر انبار دهه‌ها کارگر مشغول به کار بودند در حوالی هزار دستگاه تأسیس شد. شرکت دخانیات با تأسیس باشگاه فوتبال، والیبال و دوچرخه‌سواری در حوزه ورزش نیز فعال بود و زمین فوتبال دخانیات در نزدیکی انبارهای این شرکت یکی از جاهای خاطر هانگیز این محله است.

و کوچک دیگری هم شد که پای مهاجران بسیاری را به این محله باز کرد. کارخانه‌های روغن نباتی و یخ‌سازی از این دست کارخانه‌ها بودند. یخ‌سازی که در سال‌های اخیر با رونق افتادن تولید یخ به سردخانه‌ای برای نگهداری مواد غذایی تبدیل شده اما از فعال‌ترین کارخانه‌های نازی‌آباد بود که در آن دوران مهاجران بسیاری را صاحب شغل کرد: «کارخانه روغن نباتی هم که کارگران زیادی هم داشت در حوالی خیابان بعثت کنونی و محدوده ترمینال جنوب فعال بود، اما کارخانه یخ‌سازی در محدوده گلابدره یکی از قلب‌های تپنده محله بود. نازی‌آبادی‌ها برای مصارف شخصی و صاحبان برخی مشاغل نیز هر روز صبح به این کارخانه سر می‌زدند و قالب یخ می‌خریدند. دهه ۴۰ قیمت هر قالب بزرگ یخ ۲ تومان بود و تابستان‌ها

■ موضوع: کارخانه‌های نازی‌آباد
■ ویژگی: تأسیس چندین واحد تولیدگر مهم که زمینه‌ساز اشتغال مهاجران شد

گام‌های نخست توسعه نازی‌آباد و تبدیل شدن آن به محله‌ای پرجمعیت با ساخت چند کارخانه و مرکز صنعتی مهم برداشته شد. در ساخت شماری از این کارخانه‌ها نیز رد پای مهندسان آلمانی دیده می‌شود. یکی از معروف‌ترین کارخانه‌های نازی‌آباد کارخانه شیشه‌سازی بود. این کارخانه به عنوان نخستین کارخانه مدرن شیشه و بلور سازی ایران سال ۱۳۱۸ همزمان با سیلوی تهران در این محله تأسیس و به یکی از نمادهای نازی‌آباد تبدیل شد. نوروز علی حسن‌جانی، یکی از اهالی قدیمی نازی‌آباد، می‌گوید: «ساختمان این کارخانه که شیشه و کریستال به روش مدرن تولید می‌کرد یک کوره داشت. وقتی کارخانه تأسیس شد برای کارگران هم خانه‌هایی در حوالی کارخانه ساختند تا مشکل رفت‌وآمد به محل کارشان حل شود.» نخستین محصولات کارخانه شیشه‌سازی نازی‌آباد ۱۲ شهریور سال ۱۳۱۸ با مهر ساخت ایران وارد بازار شد اما کارگران کارخانه چندان خوش اقبال نبودند. طولی نکشید که تبعات جنگ جهانی دوم و حضور نیروهای متفقین در ایران دامن این کارخانه را هم گرفت و خط تولید شیشه و بلور این کارخانه ۳ سال بعد از تأسیس متوقف شد. حسن‌جانی ادامه می‌دهد: «قدیمی‌ها می‌گویند بعد از جنگ جهانی دوباره فعالیت کارخانه از سر گرفته شد و کارگرهایی که مجبور شده بودند در آن ۳ سال سراغ مشاغل دیگر بروند به کارخانه برگشتند.»

دهه‌های ۳۰ و ۴۰ نازی‌آباد صاحب کارخانه‌های بزرگ

